

TOPLUMUN DEĞİŞİMİNDE KADIN: SANAT VE PROTESTO

WOMEN IN THE TRANSFORMATION OF SOCIETY: ART AND PROTEST

Dr. Öğr. Üyesi Asuman Daşdemir

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu,
Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü
dasdemirasuman@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3578-8232

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 25 Temmuz 2024 · YAYIMA KABUL TARİHİ: 27 Mart 2025

Öz

Araştırmada, çağdaş feminist sanatçılar ve aktivist sanatçılar tarafından yapılan eserlerde, toplumsal sorunlara karşı verilen tepkiyi ve sanatın protesto aracı olarak nasıl kullanıldığı incelenmektedir. Çalışma, özellikle kadın hakları, cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, kadına yönelik şiddet ve toplumsal adalet gibi önemli konularda yapılan sanat eserlerine odaklanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görsel içerik analizi kullanılmış olup, çalışma kapsamında odaklanılan eserler sınırlılığında yorumlanmıştır. Araştırma bulguları, "Bireysel Kadın Protestoları", "Kolektif Kadın Protestoları" ve "Kadınların Protestosunda Erkek Sanatçılar" şeklinde üç başlık altında irdelenmiştir. Araştırmanın bulguları bağlamında sanatın, yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir mesaj taşıyan güçlü bir araç olabileceği görülmüştür. Araştırma, sanatın toplumsal dönüşümdeki rolünü vurgulayarak, protesto ve direnişin sanat yoluyla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Abstract

The study analyses the reaction to social problems and the use of art as a means of protest in the works created by contemporary feminist and activist artists. The study focuses especially on artworks made on important issues such as women's rights, gender inequality, racism, violence against women and social justice. Visual content analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study and interpreted within the limitations of the works focused on within the scope of the study. The research findings are analysed under three headings: "Individual Women's Protests", "Collective Women's Protests" and "Male Artists in Women's Protests". In the context of the findings of the research, it has been seen that art can be not only a form of aesthetic expression, but also a powerful tool that carries a social and cultural message. The research emphasises the role of art in social transformation and reveals how protest and resistance are shaped through art.

Anahtar Kelimeler: Protesto Sanatı, Toplumsal Hareketler, Kadın, Toplumsal Değişim

Key Words: Protest Art, Social Movements, Women, Social Change

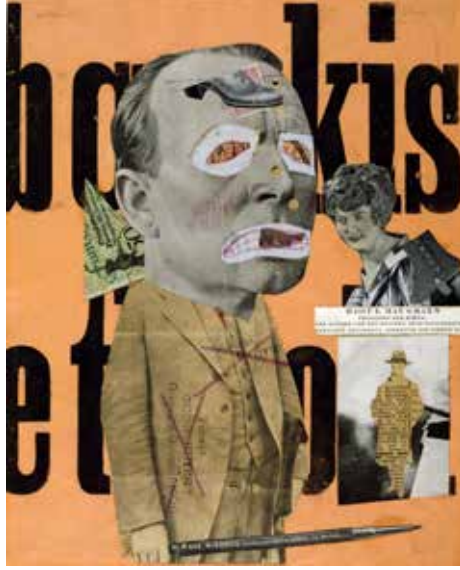
Giriş

Görüntü, sözden daha etkilidir ve dostça bir mücadele biçimidir.

Shamsia Hassani

Sanat, estetik bir ifade biçimi olmanın yanı sıra, toplumsal sorunlara dikkat çekmek ve değişim yaratmak için güçlü bir araçtır. Türk Dil Kurumu (TDK) protestoyu “bir davranışı, bir düşüncüyü, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkma, kabul etmeme” şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2025). Sanat, toplumsal hareketlerde bir protesto aracı olarak aktivistler tarafından kullanılabilir. Var olan sorunlara yaratıcı ve hızlı çözümler üretmek gerektiği, her çözümün kendi bağlamından doğal bir şekilde ortaya çıktığını ifade eden Kabasoğlu (2015), aktivistlerin yöntem seçiminde gösterdiği çeşitlilik ve yaratıcılığın, bu hareketlerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca, her şeyin aktivizmin bir aracı ya da unsuru haline gelebileceğini vurgularken, sanatın insanlık tarihi boyunca bu süreçlerde aktif yer aldığına da dikkat çekmektedir (Kabasoğlu, 2015). Çağdaş demokratik toplumlarda sanat yalnızca toplumsal gelenekleri sürdürme ve dünyayı tanımlama işlevini yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda sıklıkla sosyal adalet, kimlik ve özgürlük konularını da araştırır (Milbrandt, 2010). Çağdaş toplumda hareketler geliştikçe sanat hayati roller oynamaktadır. Bu yönüyle sanatın yalnızca toplumsal meseleleri görünür kılmadığı, aynı zamanda toplumsal hareketleri motive eden ve sürdüren bireysel ve kolektif ihtiyaçlara ses ve şekil verebilen bir araç haline geldiği söylenebilir.

Protesto sanatının köklerinin dayandığı ve toplumsal bir hareket olan Dadaizm, yirminci yüzyılın başlarında modern çağa bir yanıt olarak doğan devrimci sanat hareketlerinden biridir. Savaş yanlısı bir toplumun geleneksel inançlarına karşı sanatsal bir isyan ve protestosu olan Dada, Birinci Dünya Savaşı sırasında Zürih’te savaşın dehşetine ve çılgınlığına karşı olumsuz tepki olarak ortaya çıkmıştır (Mustafaoğlu, 2019). Dada sanatçılarının ürettiği sanat, şiir ve performanslar genellikle hicivsel ve saçma niteliktedir. Amaçları, sanattaki geleneksel değerleri yok etmek ve eskisinin yerini alacak yeni bir sanat yaratmak olmuştur. Dada, savaş karşıtı olmasının yanı sıra aynı zamanda burjuva karşıtıydı ve radikal solla siyasal yakınlıklar taşımaktaydı (Tate, 2024). Estetik normları reddeden Dadaistler, kes yapıştır tekniğiyle parçaların bir araya getirildiği çalışmalarda, hem dönemin politik gerilimlerini hem de sisteme karşı duruşlarını güçlü bir görsel dil ile ifade etmişlerdir (Görsel 1). Bu bakımdan Dada hareketi ile birlikte sanatın, toplumsal eleştiri ve direniş için, dönüştürücü bir araç olarak kullanılabileceği görülmüştür.

Görsel 1: Hausmann R. (1919). *Sanat Eleştirmeni*. [Kolaj]. Tate Müzesi, Londra (<https://www.tate.org.uk/art/artworks/hausmann-the-art-critic-t01918>)

Amerika'da 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen savaş karşıtı gösteriler, feminist ve siyahi hareketlere yönelik protestolar Violet Ray, Emory Douglas ve Alfredo Rostgaard gibi sanatçılar tarafından desteklenmiş; dergi ve televizyonda gördükleri olaylara yanıt vermek için sanatı kullanmışlardır (Abay, 2021). Bu protestolara sanatıyla destek veren Andy Warhol, siyah yürüyüşçüleri temsil eden Görsel 2'deki baskı çalışmasına ironik bir şekilde "ırk isyanı" adını vermiştir (Dunn, McPhee & Rudnick, 2021).

Görsel 2: Warhol, A. (1964). *Birmingham Irk İsyanı*. [Serigrafi baskı]. 50,8 x 61 cm. Metropolitan Sanat Müzesi, New York (<https://whitney.org/collection/works/10301>)

Andy Warhol'un bu eseri, Mayıs 1963'te Life dergisinde yayınlanan bir fotoğrafa dayanan görüntüdür. Bu görüntüde silahsız adamların polis köpekleri tarafından saldırıya uğramasını göstermektedir. Sanatçı, görseli büyütüp biraz odak dışı hale getirmiş ve arka plandaki bazı ağaçlar dışındaki ortamın ayrıntılarını atlamıştır. Andy Warhol'un bu çalışması, yürüyüşçüler gibi izleyicilerin de köpekler ve coplar arasında duruyormuş gibi algılanmasını sağlamıştır, bu unsurlar derin bir güç dengesizliğini vurgulamaktadır (Dunn, McPhee ve Rudnick, 2021).

Kökeni hem sanatsal hem de politik olaylara dayanan aktivist sanat, ekonomik ve toplumsal güçlerle ilişki kurarak toplumsal değişimlere aracılık etme amacı taşımaktadır. 1960'ların sonlarından itibaren performans sanatının estetik sınırları genişletmesi ve izleyiciyi katılımcı bir role davet etmesi, bu yaklaşımın temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Feminist hareket ve feminist sanat da, aktivist sanatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Baranseli, 2017). Ocak 1970'te kadın protestocular Hollanda'daki çocuk bakım hizmetlerinin eksikliğini eleştirmek için Amsterdam'ın en popüler meydanlarından birini işgal etmiştir (Todd, 2019). Çarpıcı ve tek bir görüntüde mesajlarını ifade etmek amacıyla kadınlar, Amsterdam borsasının (erkek egemen bir işyeri) önüne küçük çocuklarla dolu oyun parkları yerleştirmişlerdir (Görsel 3). Kadın emeği karşısında erkek işinin prestiji, iş dünyasının kemer sıkma politikasıyla tezat oluşturduğu görülmektedir.

Görsel 3: Dolle Mina (Çılgın Mina) üyeleri birinci yıl dönümü kutlamasında, Amsterdam; “kresjes” (çocuk bakımı) için gösteri; oyun parkındaki çocuklar, 30 Ocak 1971. Fotoğraf koleksiyonu Anefo/ Nationaal Archief (<https://www.stedelijk.nl/en/digdeeper/public-playpens-and-womens-catcalls>)

Reka (2021), tarihsel dönemlendirmeler açısından birinci dalga feminizmin, 1890'lı yıllardan 1960'lı yıllara kadar olan süreçte kadınların oy kullanma, eğitim ve çalışma hakları gibi temel mücadele alanlarını kapsadığını belirtmektedir.

Buna karşın, 1968 sonrası ikinci dalga feminizm döneminde, yasal olarak eşit koşullar sağlanmış olmasına rağmen, kadınların ataerkil sistem içinde erkeğe tabi kılındığı ve ikincilleştirildiği bir yapıya karşı bir başkaldırının geliştiği ifade edilmektedir (Reka, 2021). 1970'lerin başlarında farklı yerlerde tekrarlanan bu kreş eylemleri, 1969'da kurulan ikinci dalga feministlerden oluşan bir grup olan Dolle Mina (Çılgın Mina), Hollanda'daki gündelik yaşamdaki cinsiyet eşitsizliğini kamuoyuna duyurmayı başarmıştır (Todd, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini Bal (2014), *“kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama”* olarak tanımlamaktadır (Bal, 2014, s.16). Bu tanım, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı verilen mücadelenin, yalnızca yasal hak talepleriyle değil, aynı zamanda kadınların yaratıcı ifade biçimlerini de kapsamıyla daha anlamlı hale gelmektedir. Kadınların eşitlik mücadelesi, protesto sanatını toplumsal değişim için güçlü bir araç haline getirmiştir. Dolayısıyla, protesto sanatı kadınlar için hem bir ifade özgürlüğü alanı hem de toplumsal değişimin bir aracı olarak işlev görmektedir. Resimler, stereotiplere meydan okuyarak ve kadın haklarını ve eşitliğini savunarak güçlü bir protesto aracı olarak hizmet edebilir (Karakaya, 2022). Kürtaj protestoları ve Black Lives Matter hareketi bağlamında görsel materyallerin kullanımı, kadınların duygularını ve gücünü güçlendirebilir ve böylece toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edebilir (Görsel 4).

Görsel 4: New York'ta ABD Yüksek Mahkemesi'nin kürtaj kararı taslağının sızdırılmasına tepki olarak protesto gösterisi düzenleyen kadınlar Fotoğraf: Getty Images aracılığıyla Bryan R. Smith/AFP (<https://www.axios.com/2022/05/04/photos-abortion-rights-protests-across-us>)

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada özellikle, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı, kadınların başörtüsü, kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddet gibi çeşitli konularda protesto ve toplumsal farkındalık yaratmada sanatın gücü ele alınmıştır. Toplumsal olaylara ve insan hakları ihlallerine karşı bireysel ya da kolektif olarak verilen tepkilerde, sanatın araç olarak kullanılması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Araştırmada, konu kapsamında literatürden kaynaklar taranmış ve elde edilen görseller, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile irdelenmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan veriler kapsamında açıklanabilir kavram ve ilişkisel sonuçlara ulaşılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görsel içerik analizi, görsel materyalin yapısı, içeriği, kompozisyon, renk ve görsel unsurları daha derinlemesine anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olmaktadır (Aydemir ve Yazar, 2024). Araştırmada kullanılan görseller, araştırmanın verileri niteliğinde olup, sanatçılara ait çalışmalar bu yöntemde incelenerek yorumlanmış ve anlamlandırılmak istenmiştir.

BULGULAR

Bireysel Kadın Protestoları

Kadın protestoları, kimlik eşitliğinin tanınması için sanat ile ataerkil temsillere karşı önemli bir direnç alanı oluşturmaktadır. Kadınlar, sanat ve medyada ataerkil temsillere karşı durarak, sosyal ve politik sorunlara dikkat çekmeyi, kimlik eşitliği ile çeşitliliğin toplumca tanınmasını amaçlamaktadır (Cebeci ve Gökova, 2024). Dünyanın pek çok yerinde insanlar, inandıkları davalarında bireysel ya da kitlesel olarak değişim arzularını güçlü bir şekilde ifade edebilmeyi istemektedirler. Kadınların ötekileştirildiğini fark etmeleriyle birlikte feminizm, hem edebiyat hem de sanat alanında protest bir başkaldırı hareketine dönüşmüştür (Kılıç, 2023). Lynda Benglis, Cindy Sherman, Judy Chicago, Sherrie Levine gibi feminist kadın sanatçılar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görünür kılmak için sanatsal üretimlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir (Özgör, 2020). Toplumsal cinsiyetin sanatla kesiştiği noktalar ve bu konuda üretilen pek çok eser olmasına rağmen, Türkiye’de toplumsal cinsiyet genellikle tarih, politika ve sosyoloji temelinde ele alınmış ya da plastik sanatların toplumsal cinsiyetle kurduğu ilişki, feminist teoriler yeterince incelenmeden sunulmuştur. Türkiye’de, 1980 sonrası dönemde, toplumsal cinsiyeti eserlerine yansıtan kadın sanatçılar sanat sahnesinde daha görünür hale gelmiştir (Yılmaz, 2010).

Türkiye’de kürtaj, erkek şiddeti, türban tartışmaları ve tüketim kültürünün nesneleştirici tutumları, kadın bedeni üzerindeki baskıyı gözler önüne

sermektedir. Bu doğrultuda, kadın sanatçılar kendi bedenlerini sadece birer nesne olmaktan çıkarıp, onları disipline eden iktidara meydan okumaya çalıştıkları ileri sürülmektedir (Taş, 2013). Canan Şenol da çalışmalarında kendi bedenini kullanan aktivist bir feminist sanatçıdır. Din, hükümet, toplum ve aile gibi kurumların özel hayatlar üzerindeki yönetim gücünü sorgulayan sanatçı, çalışmalarında tabu haline getirilen, yüceltilen, konuşulmayan ve sorgulanmadan sürekliliği olan kavramlara odaklanmaktadır (Görsel 5).

Görsel 5: Şenol, C. 2014. *Acaib'ül Mahlukat II (Garip Yaratık II)*, [kağıt üzerine minyatür, mürekkep ve fotoğraf.], 47,5x62 cm. (<https://awarewomenartists.com/en/artiste/canan-senol/>)

Canan Şenol'un "Acaib'ül Mahlukat" yapıtının birincisi, bir yaratılış hikayesi gibi görünen videoda oluşmaktadır. Üç büyük dinde bulunan Adem ile Havva inancı Şenol'un videosunda ezber bozarak yaratılan sadece kadın olmaktadır. Kadının kendi başına bir bütünlük oluşturduğu, bir şeyin parçası olmadığı ifade edilmektedir. Yılmaz (2010), izleyicinin acayip mahlûkatları ve cennet tasvirini izlediği bu eserde, elmanın sunulacağı bir erkek "günah", "günaha teşvik" veya "yasak meyve" ya da bir yılan bulunmadığını belirtmektedir. Eser izleyicilerini eril söylemden doğan unsurları irdelemeye ve var olan düzeni tersten düşünmeye teşvik etmektedir. Sistematik kurumsallaşmış cinsiyetçiliğe ve dini öğretilerdeki cinsiyetçi yaklaşıma eleştirel bir bakış sunmaktadır (Yılmaz, 2010, s. 130). Canan Şenol yapıtları hakkında şunları ifade etmektedir; *"Günlük yaşam, çalışmalarım üzerindeki en büyük etkiyi yarattı. Bu bakış açısından sanat eseri kışkırtıcı, saldırgan, erotik, riskli ve şiddetli hale geliyor. Sanat eseri, özel alanı kamusal alanla buluşturma eylemine sahiptir."* (Brooklyn Museum, 2024). Canan Şenol'un eserlerinde, eril söylemi ve geleneksel inançları sorgulayarak cinsiyetçi normlara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Sanatçı özellikle "Acaib'ül Mahlukat" yapıtında, kadın bedenini merkez alarak toplumsal ve dini yapıları tersine çevirmekte ayrıca, izleyicileri mevcut düzeni yeniden düşünmeye ve cinsiyetçi yapıları sorgulamaya teşvik etmektedir.

Benzer şekilde Jamaika kökenli ABD’li sanatçı Simone Leigh, seramik, heykel, performans ve sosyal uygulama projeleri gibi farklı alanlarda eserler üreten bir çağdaş sanatçıdır (Gültepe, 2023). Siyahi kadınların bedenleriyle ilgili olarak ırkı, güzelliği, toplumu ve bakımı merkeze alan enstalasyonlar, videolar

ve sosyal pratik çalışmalar yapan Simone Leigh, modern öncesi ve çağdaş heykel tekniklerinin yanı sıra deniz kabukları, muz, rafya ve tütün yaprakları gibi kültürel açıdan güçlü formlardan yararlanmaktadır (Greenberger, 2020). Leigh'in çalışmaları siyahi kadınlara duyulan saygıyı siyah feminizmiyle derin bir bağlılıkla birleştirmektedir.

Simone Leigh'in, dünyanın en iyi sanat festivali olan Venedik Bienali'nde Amerika Birleşik Devletleri'ni temsil eden ilk siyah kadın olduğu duyurulmuştur (Gültepe, 2023). Leigh, çalışmasının hedef kitlesini New York Times'a verdiği bir röportajda "arşiv veya tarihin dışında bırakılmış" siyah kadınlar olarak tanımlamış ve bu konuda şunları eklemiştir: *"Bu kadar tehlikeye atılmış olmalarına rağmen kadınların bu kadar başarılı olabilmeleri için kullandıkları hayatta kalma araçlarını bulma konusunda hala benim yapmam gereken çok şey olduğunu düşünüyorum"* (Akt: Greenberger, 2020).

Nisan 2019'da Simone Leigh, Manhattan'ın batı yakasından geçen yüksek bir park olan High Line üzerinde Brick House'u kurmuştur. İlk anıtsal heykeli 16 metre yüksekliğindedir. Eser, siyah bir kadının vücudunu, Kamerun ve Çad'daki yerli halk tarafından yapılan kubbeli bir ev olan teleuk ile birleştirilmiş halidir (NGA, 2024). Brick House , Leigh'in siyah kadınları, onlara sıklıkla hizmetçi ve anne muamelesi gördükleri bir dünyada odaklamasının olağanüstü bir örneğini sunmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6: Leigh, S. (2019). *Brick House (Kerpiç Ev)*. [Bronz Heykel]. High Line geçici kurulum, New York, ABD. Fotoğraf: Timothy Schenck. (<https://www.nga.gov/stories/simone-leigh-acts-of-transformation.html>)

Brick House ve diğer çalışmalarında Leigh, siyahi kadınlar için siyah kadın bedenleri yaratmaktadır. Emperyalizmin ve modernizmin tarihlerini yapısöküme uğratan Leigh, sıklıkla evleri, sürahileri, tencereleri, kaşıkları ve

daha fazlasını siyahi kadınların bedenlerine dönüştürmektedir. Bu uygulamaya büyük ölçüde Afrika sanatı ve mimarisi üzerine yaptığı araştırmalarla ulaşmıştır (Nelson, 2023). Sanatçı bu eseriyle, siyah kadınların görünmez kılınan kimliğini vurgulamanın yanı sıra Batı sanatının geleneksel temsil biçimlerini sorgulamaktadır. Siyahi kadınların geçmişten bugüne süregelen mücadelelerini, ev, barınak ve dayanıklılık metaforlarıyla birleştirerek anlatan Leigh'in güçlü bir görsel dil kullandığı ifade edilebilir.

Görsel 7: (1879). *Mammy'in Son Giysisi*. [Fotoğraf]. Jamaika. (Soldaki fotoğraftan esinlenerek sanatçının sağda yaptığı heykel) Leigh, S. (2022). *Son Giysi*, [Bronz Heykel]. Boston Çağdaş Sanat Enstitüsü (<https://africanah.org/simone-leigh-3/>)

Simone Leigh'in bronz heykeli, *Mammy'in Son Giysisi* adlı 1879 tarihli fotoğrafa gönderme yaparak, siyah bir kadını kayaların üzerinde çamaşır yıkarken tasvir etmektedir (Görsel 7). Orijinal fotoğrafın küçümseyici ve röntgenci bakışını dönüştüren Leigh, o dönemin giysileriyle bir modeli kullanarak kilden bir heykel yaratmış ve bunu bronza dökerek eseri hem fiziksel hem de sembolik olarak güçlendirmiştir. Heykel, kaide üzerinde yükseltilerek siyah kadının kimliğine ve emeğine saygı ve kutlama niteliği taşımaktadır (Johanson, 2022). Simone Leigh'in eseri, siyah kadın bedenine yönelik röntgenci bakışı tersine çevirirken, kadınların kimliğini ve emeğini yücelten güçlü bir yorum sunmaktadır. Bu heykel, geçmişin ötekileştirici temsilini saygı ile dönüştüren bir sanat manifestosu niteliğindedir.

Siyahi kadın sanatçıların protest sanatındaki etkisi, eserlerinin toplumsal farkındalık yaratma ve değişim çağrısında bulunma gücüyle de öne çıkabilmektedir. Kara Walker, ırk, cinsiyet, güç ilişkileri ve kimlik gibi konuları araştıran eserleriyle bu alanın önde gelen isimlerinden biri olmuş, özellikle siyah kağıttan kesilmiş silüetleriyle tanınarak sanat dünyasında derin izler bırakmıştır (Tate, 2024). Kara Walker Amerikan iç savaşı sırasında Amerika'nın siyah nüfusuna, özellikle de kadınlara uygulanan kanlı, şiddet içeren eylemleri tasvir eden kesilmiş silüetlerle adını duyurmuştur. Walker kasıtlı olarak halı altına süpürülmemesi gereken derinlere yerleşmiş kültürel travma ve yaygın ırkçılık hakkında rahatsız edici duyguları kışkırtmaktadır. Sanaçı "İnsanları rahatsız ediyorum ve ben bu rahatsız edici hissi seviyorum." şeklinde

açıklamaktadır (Lesso, 2019). Kara Walker'ın "Konfederasyonluların Atlanta'dan Göçü" adlı eseri, Amerika'nın tarihsel ırkçılığını yansıtan illüstrasyon üzerine betimlenmiş bir eserdir (Görsel 8). Walker bu eserde, gücü ve baskıyı estetik olarak kurgulayarak geçmişin travmalarını günümüze taşıyan dramatik bir anlatı oluşturmuştur. Eser, toplumsal yapıları sorgularken aynı zamanda ırk, şiddet ve kimlik meselelerini de ele almaktadır. Walker'ın silüetler aracılığıyla yarattığı görsel dil, izleyiciyi bu toplumsal sorunları daha geniş bir perspektifte düşünmeye sevk etmektedir.

Görsel 8: Walker, K. (2005). *Konfederasyonluların Atlanta'dan Göçü*, [Harper'ın İç Savaş Resimli Tarihi'nden] (<https://blog.fabrics-store.com/2019/09/30/kara-walker-a-history-of-violence/>)

Kara Walker'ın sanatında olduğu gibi, sokak sanatı da toplumsal sorunlara dair güçlü bir eleştiri ve farkındalık yaratma aracı olarak kullanılabilir. Küresel çapta gerçekleştirilen büyük ölçekli eylemler, sokak sanatı ve grafitinin özgün dilini pekiştirmiş ve toplumda kabul görmesini sağlamıştır (Balkır ve Kuru, 2016). Grafiti sanatçıları, toplumu etkileyen ayaklanmaları ve çöküşleri belgeleyerek mücadelelerini duvarlara yansıtabilmektedir. Bir grafiti eser olan "Mavi Sütyen", Mısır'daki kadınlar tarihinde bir dönüm noktasıdır (Görsel 9). 2011'deki askeri yönetim altında, Hüsnü Mübarek karşıtı bir protestoda birçok kadın dövülmüş ve cinsel saldırıya uğramıştır. Bu olayların en çarpıcı örneklerinden biri, "mavi sütyenli kadın" olarak bilinen kadının uğradığı şiddettir. Askerler tarafından sürüklenen, dövülen ve üzerine basılan bu kadının abayası yırtılmış ve mavi sütyeni açığa çıkmıştır. Mısır medyasının ve toplumunun bu şok edici videoya tepkisi kendi başına dehşet verici olmuştur. Kurbanın kimliğini ifşa etme çabasıyla bir tür cadı avı başlamış, sözde dini

figürler ve TV uzmanları onun ahlakını sorgulamış ve dayacağı hak ettiğini iddia etmiştir (Khalil, 2014). Grafitide büyük, siyah, kalın harflerle yazılan la (hayır), “İnsanların soyulmasına hayır” yazısı ve “Devrim uzun yaşasın” yazan bir ayak izinin taslağı görülmektedir.

Görsel 9: Shehab, B. (2012). Mavi Sütyen, [Grafiti], 45x20 cm. Kahire-Mısır (<https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2013/designandviolence/blue-bra-graffiti-bahia-shehab/>)

“Mavi Sütyen” grafitisinin sanatçısı Bahia Shehab, modern kimlik ve kadim kültürel mirasın etkileşimi ve kesişimine odaklanan çok disiplinli bir sanatçı, tasarımcı, siyasi aktivist ve tarihçidir (Shehab, 2024). Arap Baharı sırasında hat sanatı ve İslam sanat tarihinin yaratıcı birleşimi olarak etkili sokak sanatı üretmiştir. Kimlik ve kültürel mirasın korunmasıyla ilgilenen sanatçı, çağdaş Arap siyasetini, feminist söylemi ve toplumsal sorunları yeniden yorumlamak için sanat tarihini araştırmaktadır. Bahia, sanatın toplumsal değişim amacıyla kullanılabileceğine inanmaktadır. Arap kimliği ve kadın hakları gibi toplumsal temalara odaklanan sanat eserleri aracılığıyla bu olguyu araştırmaktadır. Araştırmaları büyük ölçüde Arap harflerini anlamakla ilgili ve çalışmalarının çoğunda Arap kaligrafisi kullanılmaktadır. Çalışmaları dünya çapındaki sergilerde sergilenmiş ve başarıları için birçok ödül ve takdir almıştır (Shehab, 2024). Bu eser, kadın bedenine yönelik şiddeti ve devlet baskısını sert bir şekilde eleştirirken, kadınların onur ve özgürlük mücadelesine görsel bir manifesto niteliğindedir. Sanatçının bu çalışması, direnişin hem bireysel hem kolektif boyutlarını güçlendiren sembolik bir ifade olarak hafızalara kazınmıştır.

Kara Walker'ın eserlerinde olduğu gibi, Bahia Shehab'ın ve diğer sanatçıların çalışmaları da toplumsal direnişi ve kadınların mücadelelerini görünür kılan güçlü araçlar olmuştur. Kadınların bedensel özerkliği için verdikleri bu mücadele, hem kültürel sembollerini hem de evrensel direniş temalarını içeren görsel temsillerle küresel bir yankı uyandırmıştır. 16 Eylül 2022 tarihinde Tahran'da, 22 yaşındaki Mahsa Amini, başörtüsünü "uygunsuz" bir şekilde taktığı iddiasıyla suçlanmış ve İran ahlak yasalarını ihlal ettiği gerekçesiyle polis gözetimine alındıktan sonra hayatını kaybetmiştir. Onun ölümü İran'da kadınlar tarafından geniş çaplı bir protestoya dönüşmüştür (BBC, 2023). Tıpkı "Mavi Sütyen" grafitisinde olduğu gibi, Mahsa Amini'nin trajik ölümüyle başlayan protestolar ve Mahdieh Farhadkiaei'nin sanatı, kadınların baskıcı rejimlere karşı direnişinin sanat yoluyla ifadesine örnek teşkil etmektedir.

Sanatçı Mahdieh Farhadkiaei, "Oyun Kağıdı Tasarımı" çalışmasında, bir oyun kartındaki kraliçe figürü, geleneksel tasvirlerden farklı olarak, elinde bir makas tutarak saçını keserken resmetmiştir. Sanatçı, hem İran'daki kadınların yas tutma ritüellerine hem de Mahsa Amini'nin ölümü sonrasında kadınların saçlarını keserek gösterdiği protesto eylemlerine doğrudan bir gönderme yapmaktadır (Görsel 10). Bu görüntü Instagram'da viral olmuş ve özellikle İranlı olmayanlar tarafından paylaşılmıştır. İranlı kadınların tarihsel olarak yas tutarken saçlarını kesme kültürü bu defa güvenlik güçleri tarafından öldürülen Mahsa Amini'nin cenazesine katılan kadınların saçlarını kestiği videolara dönüşerek ekranlara yansımıştır. Bu eylem aynı zamanda bedensel özerkliğin ve baskıcı rejime karşı direnişin bir sembolü haline gelmiştir (The Guardian, 2022).

Görsel 10: Farhadkiaei, M. Oyun Kağıdı Tasarımı. [Serigraf]. 80x60 cm. Fotoğraf: Mahdieh Farhadkiaei (<https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/oct/03/something-sparked-iranian-women-art-protest-mahsa-amini>)

Sanatçıların bu denli radikal duruşlar sergileyerek sanatın sınırlarını zorlaması, beden özgürlüğü uğruna sistemle mücadele ettiklerini ortaya koymaktadır. Foucault'nun, iktidarın bireylerin bedenlerine kadar nüfuz ettiğine dair düşüncesi, sanatçıların bu durumdan duyduğu rahatsızlığı açıklamak için önemli bir perspektif sunmaktadır (Muraz ve Dokak, 2019). Sisteme olan tepkisini elinde makasla kraliçe figürü şeklinde yansıtan sanatçı, geleneksel oyun kartlarındaki edilgen temsillerin aksine, güç ve kararlılıkla kendi bedenine müdahale eden aktif bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Farhadkiaei'nin bu yaklaşımı, saç kesme eylemini bireysel bir yas ritüelinden çıkarıp kolektif bir direniş sembolüne dönüştürdüğü söylenebilir. Sanatçıların beden özgürlüğü ve sistemle mücadele kapsamında sergiledikleri radikal tavırlar, yalnızca bireysel özgürlükleri savunmakla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda toplumsal direniş hareketlerinde de sanatı bir dayanışma ve protesto aracı olarak kullanabilmektedirler. Kisan Mazdoor Andolan, Hindistan'da 30 bin çiftçinin Tarım Yasa Tasarısını protesto etmek amacıyla başlattığı ve kadınların önemli bir rol üstlendiği bir eylemdir. Yetkililerin izin vermemesi nedeniyle çiftçiler sınır bölgelerinde kamplar kurmuş ve sanatçılar, çeşitli disiplinlerdeki eserleriyle bu protestolara destek vererek kadınların tarihsel katılımını vurgulamıştır. Protestolar, hem fiziksel katılımı hem de sosyal medya üzerinden geniş bir dayanışma yaratmıştır (Dhami, 2022).

Görsel 11: Singh, G. (2021). *Onun Sesi*, [Tuval üzerine yağlıboya]. 36x24 cm. Surinder Kaur Dhami Aile Koleksiyonu (https://www.researchgate.net/figure/Her-Voice-Gurpreet-Singh-Bhatinda-2021-oil-on-canvas-36x-24-Source-Surinder-Kaur_fig2_361250509)

Sanatçı Gurpreet Singh, tarım yasasına karşı duruşunu “Onun Sesi” isimli eseriyle izleyiciye aktarmaktadır (Görsel 11). Sanatçı, tuvalin üzerine kadının ince vücudunun kollarını uzattığı bir çerçeve çizerek kompozisyonu akılcıca yapılandırmıştır. Kırıksık cildinden belli olan ileri yaşına rağmen enerjisi yüksek görünmektedir. Kollarında kada (çelik bilezik) dışında herhangi bir takı bulunmamaktadır. Güneşten bronzlaşmış yüzü ve kolları, bize onun yıllar boyunca katlandığı zorlu çalışmaları yansıtmaktadır. Tuvalin üzerine çizilen çerçeve yoruma açıktır: Kadın alanını içermesi ve kadınlığı tanımlaması amaçlanan evin dört duvarını mı temsil etmektedir? Kadının özgürleştiği bir sınır mıdır? Bu Çiftlik Yasalarına karşı öfkesini cesurca ilan ederek geleneği bozuyor mudur? Belki de bunların hepsidir.

Dupatta’sının (eşarbinin) parlak sarısı, Mart 2021 Dünya Kadınlar Günü anma töreni sırasında protesto alanlarında toplanan aynı renk dupattalar giymiş binlerce kadını hatırlatmaktadır. Kuzey Hindistan geleneğinde güçlü bir sembolizm var: Hindistan’ın özgürlük hareketini temsil eden renk sarıdır. Singh ayrıca dupatta’nın sarı hardal tarlalarıyla kusursuz bir şekilde birleşen görsel unsuru aracılığıyla protesto ile arazi arasındaki bağlantıyı ustaca vurgulamıştır. Sanatçının kendisi de Bharti Kisan Birliği Ugrahan’ın yeşil bayrağını tutarak, tarlaların ortasında durmaktadır. Gururla Pencap topraklarıyla olan akrabalığını ve çiftlik birliğiyle olan ilişkisini duyurmaktadır (Dhami, 2022). Sanatın bu eylemlerdeki rolü, Hindistan’ın tarım kültürü, toplumsal direniş ruhu ve kadınların özgürlük mücadelesi arasındaki güçlü bağı gözler önüne sererek, sanatın protesto hareketlerindeki dönüştürücü gücünü bir kez daha vurgulamaktadır.

Kolektif Kadın Protestoları

Kolektif kadın protestoları, toplumsal eşitsizliklere ve baskılara karşı dayanışma içerisinde kadınların bireysel deneyimlerinden yola çıkarak kolektif bir bilinç oluşturdıkları, sadece hak taleplerini değil, aynı zamanda ortak bir direniş kültürünü de simgelemektedir. Kadınların özgürleşmesi, dünya genelindeki kadınların ortak mücadelesini gerektiren bir süreçtir. Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgelerde yaşayan üçüncü dünya kadınları, doğaya bağımlı yaşamlarından dolayı çevresel yıkıma karşı kolektif tepkiler göstermektedir (Aslantürk, 2018). Bu bağlamda, dünyanın farklı coğrafyalarından örneklerle, kadınların toplumsal değişim yaratma çabalarına ve sanatsal ifadelerin bu kolektif hareketlerdeki yerine odaklanılmıştır.

10 Temmuz 2016’da yüzden fazla siyahi kadın sanatçı, “Siyahların Hayatı Önemlidir” demek için bir araya gelerek siyahların hayatlarına yönelik devam eden şiddete karşı tepki göstermiştir. Simone Leigh’in öncülüğünde kurulan grup, New Museum’da Black Lives Matter ile dayanışmak amacıyla halka açık

bir etkinlik düzenlemiştir (Newmuseum, 2016). Black Lives Matter'ın misyonu beyaz üstünlüğünü ortadan kaldırmak, siyah topluluklara uygulanan şiddete müdahale etmek için kurulmuş küresel bir organizasyondur (Britannica, 2024). Sanatçı Simone Leigh tarafından The Waiting Room sergisinin bir parçası olarak davet edilen kadınlar, performanslar, atölyeler, videolar, tezahüratlar, bir metin kolajı ve daha fazlasıyla doldurmuştur (Görsel 12). Kadınlar kolektif strateji, ritim ve öfkelerinin şiddetini yansıtan kanları için kırmızı giyerek litani (dua/yakarış) söylemişlerdir (Steinhauer, 2016). Bu çalışma, Simone Leigh'in, siyah kadınların deneyimlerinin bir yansıması olarak, sanatın güçlü bir direniş ve ifade biçimi olarak nasıl şekillendiğini ve kolektif bir gücün nasıl ortaya konduğunu gözler önüne sermektedir.

Görsel 12: Black Lives Matter için Siyah Kadın Sanatçılarla birlikte, New Museum, New York, 1 Eylül 2016. (<https://archive.newmuseum.org/public-programs/2089>)

Cinsiyet ayrımcılığı, fiziksel istismar, psikolojik travma ve cinayetler dünya genelinde kadınların yaşadığı sorunlar olarak listelenebilir. 1993-2010 yılları arasında, Meksika'nın Chihuahua eyaletinde bulunan Juárez'de 800'den fazla kadın cinayeti belgelenmiştir (John, 2010). Bu kadın cinayetine yanıt olarak farkındalık yaratmayı öne süren Ni Una Más (Bir Daha Değil) adlı bir toplumsal hareket ortaya çıkmıştır (Drexel, 2010). Juárez'de yüzlerce kadının gizemli cinayetleri, 2010 yılında Drexel Üniversitesi Leonard Pearlstein Galerisi'nde açılan ücretsiz sergi *Ni Una Mas (Bir Daha Değil)* cinayetlerin temasını oluşturmaktadır (John, 2010).

Görsel 13: *Ni Una Mas (Bir Daha Değil) Sergi Afişi* (https://drexel.edu/westphal/news-events/news/2010/March/2010-03-31_Ni_Una_Mas_Not_One_More/)

Kısmen sanat gösterisi, kısmen protesto olan “Ni Una Mas” (Bir Daha Değil) sergisinde Yoko Ono, Kiki Smith, Norveç’ten Lise Bjørne Linnert, İrlandalı aktivist ressam Brian Maguire ve yerel sanatçılar Arlene Love ve Jen Blazina gibi sanatçıların eserlerine yer verilmiştir (Drexel, 2010).

Dünya genelinde yaşanan sorunlardan Türkiye’deki kadınlar da benzer oranda etkilenmektedir. Verilere göre Türkiye’de 2024 yılında 394 kadın cinayeti gerçekleşmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2025). 10 Nisan 2021’de Amsterdam’ın Dam Meydanı’nda, Türkiye’deki kadın cinayetlerine dikkat çekmek için Hollandalı sanatçı Stella Bergsma ve köşe yazarı Yeşim Candan tarafından bir protesto düzenlenmiştir (Görsel 14). Meydana yerleştirilen 35 çift kırmızı ayakkabı ile yıl başından bu yana cinayet sonucu hayatını kaybeden kadınlar anılarak kadına yönelik şiddet kınanmıştır (Abc Gazetesi, 2021).

Görsel 14: *Bergsma, S. ve Candan, Y. (2021). Dam Meydanı’nda Sergilenen Kırmızı Ayakkabılar, Amsterdam, Hollanda* (<https://www.hurriyetdailynews.com/nearly-2-000-women-killed-in-eight-years-in-turkey-123079>)

Kadına yönelik şiddet ve toplumsal adaletsizliklere karşı düzenlenen eylemler, hem bireysel hem de kolektif bir bilinç ve dayanışma ifadesidir. Tıpkı Amsterdam'da sergilenen kırmızı ayakkabıların Türkiye'deki kadın cinayetlerine dikkat çekmesi gibi, Türkiye'nin geçmişinde de kadınların haklarını savunmak için bir araya geldiği tarihi protestolar bulunmaktadır. Bu direnişlerden biri İzmir'de kadınların gerçekleştirdiği etkileyici eylemdir.

Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesinin kayıtlarına göre, 1828 yılında İzmir'de ekmeğe yapılan zamma büyük tepki gösteren kadınlar, 3 gün boyunca sokaklarda protesto düzenlemiş ve bu eylemler sonucunda ekmek zammı geri çekilmiştir. İzmir'de ekmek zammına karşı kadınların gerçekleştirdiği protesto, Üçyol Metro İstasyonu'na sprey ve akrilik boya kullanılarak tasvir edilmiştir (Görsel 15). Bu protesto, Türkiye tarihinde kaydedilen ilk kadın protestosu olarak bilinmektedir. Eseri gerçekleştiren mural ve grafiti sanatçısı Ahmet Sedat Tünay, anlamlı bir konu çalıştığını ifade etmiştir. Eserin tasarımı İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı'nda görevli Hakan Başer tarafından yapılmıştır (Evrensel,2021).

Görsel 15: Sedat, A. ve Başer H. (2021). Türkiye'nin İlk Kadın Protestosu. [Duvar boyama]. Üçyol Metro İstasyonu, İzmir (<https://www.evrensel.net/haber/435259/ilk-kadin-protestosu-izmirde-metro-duvarina-resmedildi>)

Kadınların hak arayışı ve toplumsal adaletsizliklere karşı direnişi, farklı coğrafyalarda birbirinden ilham alan ve/veya destek olan hareketler yaratmıştır. İzmir'deki ekmek zammına karşı kadınların direnişi, kadınların tarih boyunca toplumsal değişim için oynadığı aktif role dikkat çekerken, günümüzde İran'dan Kanada'ya uzanan dayanışma eylemleri bu mücadelenin sınırları aşan

bir güç olduğunu göstermektedir. Mahsa Amini'nin ölümünden sonra başlayan protestolar, bu evrensel dayanışmanın önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Amini'nin ölüm haberi ve protestolar Farsça Twitter üzerinden İranlı-Kanadalı sanatçı Hajar Moradi'ye ulaşmıştır. Moradi, Mahsa Amini'nin ölümünden üç gün sonra Queen's Park'ta dayanışma gösterisi düzenlenmesine öncülük etmiştir (Görsel 16 ve 17). Moradi, İranlı kadınların saçlarını kestiği videolardan ilham alarak bir protesto sloganı ve poster tasarlamış, katılımcıları saçlarını keserek destek vermeye davet etmiştir (Shobeiry, 2022). Sanatında kimlik, feminizm ve cinsiyet meselelerini araştıran Moradi, bu eylemiyle duygusal ve güçlü bir dayanışma mesajı yaratmıştır.

Görsel 16: Hajar Moradi'nin Toronto'da Mahsa Amini'yi desteklemek amacıyla düzenlediği gösteri için tasarladığı poster ve Rojin Shafiei'nin Nuit Blanche sergisinden (Azad Emin) (<https://www.cbc.ca/arts/don-t-let-the-protests-fade-away-the-iranian-canadian-artists-showing-solidarity-with-women-in-iran-1.6646146>)

Görsel 17: İranlı kadınlarla dayanışma içinde olmak için saçlarını kesen kadınlar (<https://news.sky.com/story/who-was-mahsa-amini-why-are-women-cutting-their-hair-and-how-big-are-the-demonstrations-12703822>)

Kadınlar, İranlı kadınlarla dayanışma göstermek için saçlarını keserek protestolar düzenlemiş ve bu eylemi sosyal medyada paylaşmıştır. Saç kesme, yas ve protesto sembolü olarak kabul edilmekte ve bu gelenek Firdevsi'nin Şehname adlı destanına kadar uzanmaktadır. Şehname, İran, Afganistan ve Tacikistan'ın ulusal destanı olup, kayıp ve yas ifadelerinde saç kesmenin sembolik önemini yansıtmaktadır (Mouriquand, 2022). Bu eylem, bireysel trajedilerin toplumsal bir bilinç uyandırarak dayanışmaya dönüşebileceğini göstermektedir. Saç kesme gibi basit bir davranışın, kolektif hafızayı şekillendiren ve baskıya karşı bir direniş sembolüne dönüşmesi, sanatın ve performansın protestolar içindeki dönüştürücü rolünü gözler önüne sermektedir.

Kadınların Protestosunda Erkek Sanatçılar

Kadınların haklarını savunmak amacıyla sanatı kullanarak protesto eden erkek sanatçıların sayısı az olsa da yaptığı çalışmalarla umut verici olduklarını söylemek mümkündür. Örneğin sanatı tamamen ifade özgürlüğü, yeni bir iletişim biçimi olarak gören Çinli sanatçı Ai Weiwei için sanat, hiçbir zaman müzelerde sergilemek ya da duvara asmak anlamına gelmemektedir. “Sanat, insanların kalbinde yaşamalıdır” düşüncesiyle yeni sanat biçimini toplumsal katılımı tanımlayan sanatçı, enstalasyon sanatı, eklektik eserleri ve politik aktivizmiyle tanınan çağdaş sanat dünyasının en etkili isimlerinden biridir. Ruhani ve politik baskıya karşı çıkan aktivist sanatçının da ifade ettiği gibi, “Sanat politik olmalıdır. Sanat, toplumun vicdanıdır ve baskılara karşı direnmek için güçlü bir araçtır.” Dolayısıyla, kadın sanatçılar, geniş bir yelpazede insan hakları, çevre koruma, eşitlik ve özgürlük gibi konularda protest sanatında önemli rol oynamışlardır (Sebastian, 2020). Ai Weiwei’in bu yaklaşımı, baskılara karşı direnme ve toplumu harekete geçirme gücüne vurgu yapmaktadır.

Ai Weiwei’e ait “Ye Haiyan’ın Eşyaları”, 2013 toplumsal bir soruna yönelik bir enstalasyondur (Görsel 18). Ye Haiyan, Çin’de kadın hakları konusunda sesini yükselttiği için Çin hükümeti tarafından evinden tahliye edilen bir aktivisttir (Guardian, 2013). Çin hükümeti kızını, onu ve eşyalarını otoyolun kenarına bıraktığı için Ai, Ye Haiyan’a evsiz kaldıktan sonra maddi olarak yardım etmiş ve aceleyle topladığı eşyalarını bir sanat eserine dönüştürmüştür (Sebastian, 2020). Sanatçının bu enstalasyonu, Ye Haiyan’ın yaşadığı adaletsizliği görünür kılmakla beraber sanatın toplumsal sorunlarına dikkat çekme ve dayanışma ruhunu ifade etmek için güçlü bir araç olabileceğini de göstermektedir.

Görsel 18: Weiwei, A. (2013). Ye Haiyan’ın Eşyaları, [Ye Haiyan’ın yaşadığı zorlukları anlatan enstalasyon]. Brooklyn Müzesi, New York, ABD (<https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a6059-life-of-an-artist-ai-weiwei/>)

Galerinin dört duvarı, Bayan Ye ve kızının özenle düzenlenmiş eşyalarının resimleriyle tavandan tabana kadar kağıtla kaplıdır: CD'ler, çaydanlıklar, pirinç kaseleri. Bu oldukça neşeli ortam, tozlu ve ıssız eşyaların dizilimi ile tezat oluşturmaktadır. Eşyalar, eski karton kutularda ve yerde bavullarda paketlenmiş, aletler, bir motosiklet ve bir bisikletle birlikte. Şimşek ve Muraz (2024) araştırmasında, sanatçıların eserlerinde ele aldıkları olay ve kişiler kadar nesnelerin de önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü nesneler, duyguların ve düşüncelerin aktarımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nesneler sıradan ya da özel olabilir ve farklı sanat formlarında (resim, heykel, enstalasyon vb.) kullanılabilir (Şimşek ve Muraz, 2024). Sanatçılar eserlerinde olaylar ve kişiler kadar nesnelere de anlam yükleyebilirler. Bu bağlamda, sergideki düzenleme, protesto sanatının bir yansıması olarak görülebilir; çünkü terk edilmiş, paketlenmiş ve dağınık nesneler, zorla yerinden edilme, kayıp kimlikler ve toplumsal adaletsizlik gibi temaları güçlü bir şekilde ifade etmektedir.

Kadınların haklarını sanat aracılığıyla protesto eden bir diğer erkek sanatçı Ammar Abo Bakr'dır ve Mısır'ın en tanınmış devrimci duvar resmi sanatçılarından biridir. Hüsnü Mübarek'in devrildiği 25 Ocak 2011 devriminden sonra Mısır'da sokak sanatı konusunda adeta patlama yaşanmıştır. 2013'te yaşanan askeri darbeyle büyüyen olaylar karşısında duvarlar da sessiz kalmamıştır (Morayef, 2013).

Görsel 19: Abo Bakr, A. ve arkadaşları (2012). Yas Tutan Anneler, [Duvar resmi]. 2.5x30 m. Mohamed Mahmoud Caddesi, Mısır (<https://www.tea-after-twelve.com/all-issues/issue-01/issue-01-overview/chapter2/art-revolution/>)

Mısır'ın yakın tarihindeki en önemli, en çağrışımlı sokak sanatı, belki de Muhammed Mahmud Caddesi'ndeki şehitler duvar resmi (Görsel 19). Ammar Abo Bakr ve arkadaşları, şehitlerin yas tutan annelerinin ölen oğullarının fotoğraflarını taşıdıkları bir duvar resmi çizmişlerdir. 51 günlük boyamadan sonra 30 metrelik duvar resmi tamamlanmıştır. Melek kanatlı şehitlerin, başlarında gaz tankları taşıyan köylü kadınların ve firavunların savaş sahnelerinin renkli görüntülerini tasvir edilmiştir. Bakr ve arkadaşlarının bu resmi, yas tutan annelerin bedensel ifadeleri, duruşları, acıyı ve toplumun travmalarını gözler önüne sermektedir. Eser, annelik kimliğini sadece sevgi ve şefkatle değil,

aynı zamanda mücadele ve direnişle de ilişkilendirerek, erkek sanatçıların gözünden kadınların toplumdaki gücünü ve etkisini vurgulamaktadır. Yüksek duygusal yoğunluk ve derin sembolizmle, eserin izleyiciyi toplumsal eleştiri ve empatiye davet ettiği söylenebilir.

SONUÇ

Protesto sanatı, toplumdaki adaletsizliklere karşı sanatçıların sesini yükselttiği bir platformdur. Kadınların bu platformdaki rolü ise tarihsel olarak önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar, sanat aracılığıyla hem kendi hakları için mücadele etmişler hem de toplumsal değişimin önemli bir itici gücü olmuşlardır. Sanatçılar ve aktivistler gerçeği iletme, yansıtırma ve etraflarındaki dünyayı sorgulama amacı taşımaktadırlar. Sanat ve protesto bir araya getirildiğinde engelleri aşabilecek güce sahip olabilir ve aykırı seslerin çıkmasına da olanak tanıyabilir. Araştırmada, feminist sanatçılar ve aktivistlerin protestolar ile farkındalık yaratarak kadınlar için ne kadar çok şeyin değişebileceğinin sorgulanmasını istedikleri görülmektedir. Kadınlar özellikle bedenlerini, yaşadıkları toplumsal ve politik değişimlere karşı bir tepki olarak kullandıkları söylenebilir. Sanatçılar çalışmalarında estetik bir değer taşımaktan öte, izleyiciyi sorgulamaya, düşünmeye ve harekete geçmeye davet etmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan eserlerde sanatın, iktidar ve toplumsal yapıların bedene ve kimliğe müdahalesine karşı bir başkaldırı olarak işlev gördüğü söylenebilir. Sanatçıların hem bireysel hem de kolektif düzeyde, toplumsal dönüşüm ve bilinç oluşturma sürecinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Araştırma ile kamusal açık alanlarda ve sosyal medya üzerinden yapılan protestoların, sanata ilgi duysun ya da duymasın göz önünde olması nedeniyle daha etkili olabildiği farkedilmiştir. Ancak sanatçıların bireysel olarak galeri ya da kapalı mekanlarda yaptığı sergilemeler sınırlı sayıda izleyiciye ulaştığı için etki alanı daha az olabildiği düşünülmektedir. Protesto sanatında kadınların varlığı ve toplumsal meselelere dair farkındalığı, kadınların sanat dünyasındaki etkisini güçlendirebilir. Eserleriyle varlığını gösteren kadınlar, genç kadın sanatçılara ilham vererek onları kendi sanatsal kimliklerini bulmaya teşvik edecektir. Bu da gelecekte daha fazla kadın sanatçının toplumsal meselelere duyarlılık gösteren eserler üretmesine ve toplumsal değişime katkıda bulunmasına olanak tanınması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, H. (2021). 1960'lı Yıllarda Başlayan Karşı Kültür Hareketlerinin Grafik Tasarıma Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Grafik Tasarım Anasanat Dalı Grafik Tasarım Programı, İstanbul

Aslantürk, Y. A. (2018). Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm, Social Science Development Journal SSDjournal, 3(11), 312-324

Aydemir, D. ve Yazar, E. (2024). Birinci Dünya Savaşı'nda Görsel Propaganda: İngiltere'nin Propaganda Afişlerinin Biçim ve İçerik Analizi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mart 2024(1), 77-100 DOI: 10.17494/ogusbd.1373854

Bal, D. M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi (KASHED), Cilt 1, Sayı 1, 15-28

Balkır, N. ve Kuru, Ş. (2016). Sokak Sanatı ve Grafitinin Pedagogik Bir Yöntem Olarak İşlerliği, İdil Dergisi, Cilt 5, Sayı 26 DOI: 10.7816/idil-05-26-04, 1645-1658

Baranseli, E. S. (2017). Bir Protesto Aracı Olarak Sanat, Yeni Medya Etkisi ve Banksy Örneği, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 7, Sayı 16, 264-280

Cebeci, E. ve Gökova, H. (2024). Toplumsal ve Cinsiyet Eleştirisi Bağlamında Jenny Saville Resimlerinde Kadın İmgesi, Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 2, Sayı 34, 45-61

Dhami, S. (2022). Art of the protest: Portrayal of participation of women in the Kisan Mazdoor Andolan, <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2090766>

Gültepe, O. (2023). Yararlı Sanat (Arte Util) Bağlamında Simone Leigh'nin 'Waiting Room' Çalışmasının 'Yararları', Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 64, 305-312 ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.68841>

Johanson, C. (2022). Simone Leigh, Africanah.org. Arena for Contemporary African, African-American and Caribbean Art, Sovereignty, U.S. Pavilion at the 59th International Art, Exhibition of La Biennale di Venezia. <https://africanah.org/simone-leigh-3/>

Kabasoglu, G. S. (2015). Sorgulama Eyleminin Sanat-Mekan ile Birlikteliğinde 1960'lar ve Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Karakaya, A., E. (2022). Critique Of The Representation Of Muslim Women In Orientalist Paintings: Lalla Essaydi And The Recontextualization Of Orientalism. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD).

Kılıç, G. Y. (2023). Çağdaş Türkiye Sanatının Feminist Özneleri ve Toplumsal Cinsiyet Olgusu Üzerine Hermeneutik Bir Yaklaşım. *Ulakbilge*, 80 (2023 Ocak): s. 42–59. doi: 10.7816/ulakbilge-11-80-04

Milbrandt, M. K. (2010). Understanding the role of art in social movements and transformation. *Journal of Art for Life*, 1(1), 7-18.

Muraz, Ö. ve Dokak, H. (2019). Çağdaş Sanatta Sanat Nesnesi Olarak Beden, *Fine Arts (NWSAFA)*, 14(2):136-144, <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.2.D0232>,

Mustafaoğlu, F. (2019). Dada Hareketinin Felsefesi ve Ready-Made'in Resim Sanatına Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat Kuramı ve Eleştiri Anabilim Dalı, Erzurum.

Özgör, K. F. (2020). 1960 Sonrası Sanatta Kadın Sanatçıların Eserlerinde Feminist Sanatın Etkileri, *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, Cilt 5, Sayı 11, 51 - 58

Reka, D. (2021). Feminist aktivizmin temsil alanı olarak sanat: Guerrilla Girls. *yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 26, 131-144. doi: 10.17484/yedi.900063

Şimşek, S. ve Muraz, Ö. (2024). Sanat Nesnesi Bağlamında Fetiş Nesne, *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 252-264 DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/usved.76738>

Taş, T. (2013). Türkiye’de Feminist Görsel Kültür ve Beden Sanatı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara.

Todd, A. J. (2019). The Protestor’s Playground. *History Today*. 69 (6), 15-17.

Yıldırım ve Şimşek (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, P. Ü. (2010). Canan Şenol’un Yapıtlarından Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Okuması, *Yedi, DEÜ GSF Dergisi*, Sayı 4, 2010, Sayfa 125 – 134

İNTERNET KAYNAKLARI

Abc Gazetesi, (2021). 03 Ekim 2021, <https://abcgazetesi.com/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-eylul-ayinda-26-kadin-erkekler-tarafindan-oldu-405380>

BBC, (2023), Mahsa Amini, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cer7lvzx2j1o> 10.07.2024

Britannica, (2024). Black Lives Matter <https://www.britannica.com/topic/Black-Lives-Matter> 31. 10. 2024

Brooklyn Museum, (2024). Canan Şenol, 23.07.2024 https://www.brooklynmuseum.org/eascfa/about/feminist_art_base/canan-350-enol

Drexel, (2010). Drexel University, Antoinette Westphal Collage of Media Arts and Design Ni Una Mas: Not One More, https://drexel.edu/westphal/news-events/news/2010/March/2010-03-31_Ni_Una_Mas_Not_One_More/ 23.07.2024

Dunn, A., McPhee, C. ve Rudnick, A. (2021). Art, Protest, and Public Space, The Met Museum, Perspectives, <https://www.metmuseum.org/perspectives/articles/2021/10/art-protest-public-space> 15.05.2024

Evrensel, (2021). “İlk kadın protestosu İzmir’de metro duvarına resmedildi” Ege Evrensel Sayfaları, 11 Haziran 2021, <https://www.evrensel.net/haber/435259/ilk-kadin-protestosu-izmirde-metro-duvarina-resmedildi> 10.07.2024

Guardian, (2013). Chinese women’s rights activist Ye Haiyan made homeless say reports, <https://www.theguardian.com/world/2013/jul/07/china-womens-rights-ye-haiyan-homeless> 16.06.2024

Greenberger, A. (2020). How Simone Leigh’s Sculptures Centering Black Women Brought Her to the Venice Biennale, Artnews, Simone Leigh. <https://www.artnews.com/feature/simone-leigh-who-is-she-why-is-she-famous-1234574361/>

John, T. (2010). Art exhibit protests women’s mass murders in Mexico. Philadelphia Inquirer. Newspaper Source Plus. file:///C:/Users/casper/Downloads/EBSCO-FullText-2024-06-27%20(1).html 15.05.2024

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, (2025). <https://kadincinayetleriniurduracagiz.net/> 23.01.2025

Khalil, N. (2014). Blue Bra Graffiti (Bahia Shehab), Design and Violence, MoMA, <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2013/designandviolence/blue-bra-graffiti-bahia-shehab/> 10.07.2024

Lesso, R. (2019). Kara Walker: A History of Violence, the thread. <https://blog.fabrics-store.com/2019/09/30/kara-walker-a-history-of-violence/> 15.05.2024

Morayef, S. (2013). Women in Egypt through the Narrative of Graffiti, MENASource, Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/women-in-egypt-through-the-narrative-of-graffiti/> 16.06.2024

Mouriquand, D. (2022). Iran protests: Why is cutting hair an act of rebellion? Euro News, <https://www.euronews.com/culture/2022/10/06/iran-protests-why-is-cutting-hair-an-act-of-rebellion> 21.07.2024

Nelson, S. (2023). Simone Leigh: Acts of Transformation, National Gallery of Art. <https://www.nga.gov/stories/simone-leigh-acts-of-transformation.html> 10.07.2024

Newmuseum, (2016). Black Women Artists for Black Lives Matter, <https://archive.newmuseum.org/public-programs/2089> 16.06.2024

NGA, (2024). Simone Leigh, <https://www.nga.gov/stories/simone-leigh-acts-of-transformation.html> 16.06.2024

Sebastian, S. (2020). Life of an Artist: Ai Weiwei, Rethinking the Future, <https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a6059-life-of-an-artist-ai-weiwei/> 28.06.2024

Shehab, B. (2024). About Bahia, <https://www.bahiashehab.com/> 20.07.2024

Shobeiry, N. (2022). 'Don't let the protests fade away': The Iranian-Canadian artists showing solidarity with women in Iran. Cbc Arts. <https://www.cbc.ca/arts/don-t-let-the-protests-fade-away-the-iranian-canadian-artists-showing-solidarity-with-women-in-iran-1.6646146>

Steinhauer, J. (2016). reflections from black women artists for black lives matter. Hyperallergic. <https://hyperallergic.com/322742/reflections-from-black-women-artists-for-black-lives-matter/> 16.06.2024

Tate, (2024). Kara Walker, Biography, <https://www.tate.org.uk/art/artists/kara-walker-2674> 15.07.2024

Tate, (2024). Dada, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/d/dada> 28.06.2024

TDK, (2025). Protesto. <https://sozluk.gov.tr/> 20.01.2025

The Guardian, (2022). Something in me sparked': the Iranian women using art to protest, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/oct/03/something-sparked-iranian-women-art-protest-mahsa-amini> 12.07.2024

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hausmann-the-art-critic-t01918> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

Görsel 2: <https://whitney.org/collection/works/I0301> (Erişim Tarihi: 10.06.2024)

Görsel 3: <https://www.stedelijk.nl/en/digdeeper/public-playpens-and-womens-catcalls> (Erişim Tarihi: 10.07.2024)

Görsel 4: <https://www.axios.com/2022/05/04/photos-abortion-rights-protests-across-us> (Erişim Tarihi: 18.07.2024)

Görsel 5: <https://awarewomenartists.com/en/artiste/canan-senol/> (Erişim Tarihi: 03.08.2024)

Görsel 6: <https://www.nga.gov/stories/simone-leigh-acts-of-transformation.html> (Erişim Tarihi: 20.07.2024)

Görsel 7: <https://africanah.org/simone-leigh-3/> (Erişim Tarihi: 23.07.2024)

Görsel 8: <https://blog.fabrics-store.com/2019/09/30/kara-walker-a-history-of-violence/> (Erişim Tarihi: 10.07.2024)

Görsel 9: <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2013/designandviolence/blue-bra-graffiti-bahia-shehab/> (Erişim Tarihi: 16.06.2024)

Görsel 10: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/oct/03/something-sparked-iranian-women-art-protest-mahsa-amini> (Erişim Tarihi: 10.08.2024)

Görsel 11: https://www.researchgate.net/figure/Her-Voice-Gurpreet-Singh-Bhatinda-2021-oil-on-canvas-36x-24-Source-Surinder-Kaur_fig2_361250509 (Erişim Tarihi: 25.06.2024)

Görsel 12: <https://archive.newmuseum.org/public-programs/2089> (Erişim Tarihi: 22.05.2024)

Görsel 13: https://drexel.edu/westphal/news-events/news/2010/March/2010-0331_Ni_Una_Mas_Not_One_More/ (Erişim Tarihi: 20.08.2024)

Görsel 14: <https://www.hurriyetdailynews.com/nearly-2-000-women-killed-in-eight-years-in-turkey-123079> (Erişim Tarihi: 13.08.2024)

Görsel 15: <https://www.evrensel.net/haber/435259/ilk-kadin-protestosu-izmirde-metro-duvarina-resmedildi> (Erişim Tarihi: 30.07.2024)

Görsel 16: <https://www.cbc.ca/arts/don-t-let-the-protests-fade-away-the-iranian-canadian-artists-showing-solidarity-with-women-in-iran-1.6646146> (Erişim Tarihi: 06.07.2024)

Görsel 17: <https://news.sky.com/story/who-was-mahsa-amini-why-are-women-cutting-their-hair-and-how-big-are-the-demonstrations-12703822> (Erişim Tarihi: 01.07.2024)

Görsel 18: <https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a6059-life-of-an-artist-ai-weiwei/> (Erişim Tarihi: 10.06.2024)

Görsel 19: <https://www.tea-after-twelve.com/all-issues/issue-01/issue-01-overview/chapter2/art-revolution/> (Erişim Tarihi: 15.05.2024)